

Joan Fuster, amb totes les lletres

Amb motiu dels vint-i-cinc anys de la seva mort, us oferim un retrat de l'escriptor en forma de diccionari

Bel Zaballa

214 Articles

Pere Cardús

684 Articles

Joan Fuster i Ortells se'n va anar amb el solstici d'estiu del 1992. Avui fa vint-i-cinc anys. En tenia seixanta-nou, i ens deixava, com a llegat, desenes d'obres en què va plasmar el seu pensament. I molt més. Pare intel·lectual dels Països Catalans i un dels assagistes més importants del segle passat, va influir en la seva generació i totes les que l'han succeït. Brillant, lúcid, irònic, agut... Els adjectius elogiosos, que ell tant defugia, podrien allargar aquesta introducció línies i més línies. Per a retratar aquell home alt amb la cigarreta sota el bigoti, hem optat per una fórmula que ell també va fer servir en una de les seves obres més destacades: el diccionari. Us convidem a passejar

pel món de Joan Fuster, de la a a la ve doble. (Les citacions han estat extretes d'articles, llibres, entrevistes i cartes.)

aforismes

Conreador d'aforismes, que va aplegar en diversos llibres, Fuster trobava en aquest gènere la millor manera de condensar el pensament i l'assaig. I n'ha esdevingut un dels màxims referents. «He defugit tant com he pogut la imprudència de convertir l'aforisme en mer exercici d'enginy, i cada anotació pense que té un fons de gravetat experimentada. Hi ha una part de joc, només aquella que hi era necessària. [...] La retòrica aforística és concisa, esmolada, aparentment apodíctica, sentenciosa, sense matisos. L'estructura del gènere té un caràcter d'enunciat taxatiu, rotund, retallat, que força a dir les coses amb una rapidesa expeditiva i amb un accent radical ben poc susceptibles de conduir les paraules a una funció conceptual impecable. [...] A mi m'interessen els petits assaigs, el treball sobre el pensament concís, la frase curta i, si pot ser, aguda i suggeridora.»

Alfaro, Andreu

Són infinites, les vegades que Alfaro va dibuixar Fuster i en va fer escultures. Plegats, van publicar, el 1959, *Un món per a infants (primer llibre de lectura)*. Amics des de ben aviat i per a tota la vida, Fuster va influir enormement en el pensament de l'escultor, i va ser-li una mena de pare espiritual i ideològic.

amor

«Hi ha jornades, poques, però glorioses, en la nostra vida, que semblen fetes a posta per a temptar-nos a la il·lusió, a certes il·lusions secretament, incorregiblement necessitades. Per exemple: si us trobeu amb l'amor quan ja no l'esperàveu, quan ja no us pensàveu esperar-lo.»

L'amor va ser un dels fils conductors de la poesia de Fuster, però no únicament. També va tractar-lo en texts d'assaig, en uns quants aforismes, i és la primera entrada del seu *Diccionari per a ociosos*, on analitza la idea d'amor romàntic creada pels trobadors: «La igualtat és, a hores d'ara, relativament tangible, entre homes i dones. I, en aquest punt, l'amor comença a ser impossible. Perquè l'amor –'cortès', 'romàntic'– pressuposava el marginalisme de la dona. [...] La nostra època jubila l'amor'. Ha arribat l'hora d'inventar un altre amor. Un amor –el de demà– que, probablement, no tolerarà un don Joan ni una Julieta, una Bovary ni un Otel·lo, un Werther ni una Beatrice...»

articulista

Joan Fuster va escriure centenars d'articles en tota mena de diaris i revistes i sobre tots els temes imaginables. Ho considerava una faceta més del seu ofici d'escriptor, la que li assegurava un jornal, atès que era l'única font d'ingressos estables que tenia. Va col·laborar, per exemple, a Serra d'Or, Destino, La Nostra Revista, Levante, El Correo Catalán, Tele/Exprés i La Vanguardia. Sobre aquestes darreres col·laboracions, va deixar escrit: «No visc dels llibres, sinó del senyor comte de Godó (Déu protegeixi els seus negocis!), a canvi de la proletària operació setmanal de l'article...»

assaig

«La meua vocació era i és l'assaig; però no compensa econòmicament sinó en la forma menor de l'article... per això he hagut de confeccionar pamflets quan ha convingut, quan veia que ningú més no els escrivia. D'ací *Nosaltres, els valencians*, posem per cas. Però el jo més jo són volums com *Diccionari per a ociosos, Consells, proverbis i insolències* –que el completava–, els dietaris...»

L'assaig i la crítica literària són el gènere principal de l'obra fusteriana, amb més de mig centenar de llibres. «Només hi ha una espècie d'assaig que entre nosaltres ha tingut i té una certa vida: l'assaig 'literari', literatura sobre literatura, crítica i estudi, meitat i meitat. Carles Riba en fou un mestre; Serrahima, Tasis, Díaz-Plaja i, avui, Triadú, Castellet, Molas, i algú més, s'hi dediquen amb una admirable sagacitat. [...] Els meus assaigs són la mena de literatura que m'agradaria de fer,

sense interrupció: coses com el *Diccionari per a ociosos* i el *Causar-se d'esperar*... Dubto que això interesse la gent. Ho troben frívol, o bé massa complicat, no ho sé. El públic prefereix els pamflets i els devocionaris: no l'assaig, ni tan sols la novel·la.»

foto©Prats i Camps

Barcelona

L'any 1954, a trenta-un anys, Joan Fuster va visitar Barcelona per primera vegada. A l'andana, l'esperaven Miquel Arimany, Rafael Tasis i Antoni Ribera. Ho havia organitzat, des de l'exili, l'escriptor i periodista Vicenç Riera Llorca, amb la complicitat de l'editor de Barcino, Josep Maria de Casacuberta. Durant una setmana, el van passejar per molts indrets: «L'endemà començaren a fer-me fer turisme. A desgrat de la meua escassa afecció per aquestes coses, he hagut de veure una pila de monuments barcelonins. Casacuberta em féu de guia a la Biblioteca de Catalunya. [...] Realment, l'acte de ca l'Iglésies em commogué. Hi era Puig i Cadafalch, Carles Riba i Clementina Arderiu, López-Picó i una sèrie de noms coneguts. N'hi havia de joves i de vells, de l'un color i de l'altre. La primera sorpresa d'un valencià és veure com tota aquesta gent, que divergeix en tantes coses, sap 'conviure', almenys durant unes hores. A València això és gairebé impossible.»

La del 54 seria tan sols la primera estada a Barcelona, amb què va establir vincles durant tota la vida. Fuster va tenir, principalment, tres amfitrions: l'arquitecte Oriol Folch, en un primer moment; més endavant, Joaquim Maluquer, amb qui va arribar a fer vida de família, juntament amb la dona i els dos fills petits, i a sentir-se com a casa. I més tard, sense abandonar la forta relació amb Maluquer, va anar prenent presència en la vida de Fuster Max Cahner, impulsor d'Edicions 62. Però va refusar sempre d'instal·lar-se a viure a Barcelona, malgrat que li van proposar de dirigir la Revista de Catalunya. Volia continuar vivint a Sueca. A més, es va queixar reiterades vegades que Barcelona no exercia de capital cultural dels Països Catalans. En aquest sentit, en algun moment s'havia mostrat decebut: «Potser és que no existeix Barcelona ni València ni res.»

bombes

Joan Fuster va ser víctima de la intransigència del blaverisme i del sector espanyolista valencià, que va tenir-lo en el punt de mira des de la publicació dels seus primers escrits sobre valencianisme i Països Catalans. Els fets més greus van ser els dos atemptats que va rebre a casa seva. El primer, el novembre del 1978; el segon, d'efectes més greus, el setembre de 1981, quan van fer-hi esclatar dues bombes. Després d'aquell atac, Fuster ja no va tornar a ser el mateix. «Aquest atemptat ha estat molt més violent que el primer. En esclatar una bomba estàvem parlant Jaume Pérez Montaner, Vicent Salvador i jo, vàrem sortir tots tres al carrer... Llavors ens varen dir que hi havia una altra bomba [...] l'havien deixat en una finestra. Si ens quedem una estona més al carrer, on hi havia poca llum [...] no ho expliquem. Una cosa així ha d'estar calculada.» «Crec que m'han cremat en més d'una falla. Els uns alimenten uns prejudicis, els altres s'inventen un enemic i, pam, ja tenen el

culpable de tot. Per cert, encara deuen riure aquells que em foteren les bombes, perquè no els han enganxat mai, que jo sàpiga.» El blaverisme, que també va atemptar contra la casa de Manuel Sanchis Guarner, ha continuat atacant amb pintades la casa de Fuster un cop mort, i fins i tot va profanar-ne la tomba.

Cançó, Nova

«La 'cançó', finalment, ha trencat els prejudicis ancestrals, i una transfusió de fonètiques i de lèxic, de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó, ha pogut consumir-se positivament gràcies als cantants i als seus discos. Això no ho sabran valorar mai els sàtrapes de la política i de la cultura 'oficials': sàtrapes o sapastres. Però ja es fotran. Aquells 'Països Catalans' de què ningú vol sentir parlar últimament no són més que això: l'Ovidi que canta la seva arrel d'Alcoi. O la Maria del Mar. I tots els altres.»

clàssics

«Si la cultura, acceptada com un patrimoni, i si el clàssic, consagrat com a valor innegable, continua tenint sentit, és, en definitiva, per la seva permanència en l'ordre de les vigències actuals. Al cap i a la fi, tots distingim clarament el que és 'arqueologia' i el que no ho és. Una obra literària de fa cinc, deu, vint o més segles, pot conservar, més o menys íntegres, els seus al·licients, i això la redimeix de qualsevol titlla d'ancianitat. El clàssic no és clàssic per ser antic, sinó perquè segueix sent 'modern', 'actual'.» Bon llegidor i coneixedor dels clàssics, va dedicar estudis als grans autors del país, entre els quals, Isabel de Villena, sant Vicent Ferrer i Ausiàs Marc.

Colometa

Explica la tradició que Josep Pla es va negar a considerar premiable una novel·la «amb nom de sardana», i *Colometa* es va quedar sense el premi Sant Jordi. Era l'any 1960. Però en aquell jurat hi havia també Joan Fuster, que havia defensat sense èxit la novel·la. N'havia quedat impressionat i va fer-la llegir a Joan Triadú i a Joan Sales. L'editor va escriure una carta que ja ha esdevingut objecte-moment mític, va encetar una intensa relació literària amb l'autora, va aconseguir canviar el títol de la novel·la i Mercè Rodoreda va triomfar amb *La plaça del Diamant*. La crítica de Joan Fuster a Destino, l'any 1962, era explícita: «Quant a l'idioma, i també quant a l'estil –naturalitat emotiva–, la il·lació dels fets i les observacions, l'òptica general de la protagonista, Mercè Rodoreda ha aconseguit una afinada equació entre el propòsit i els mitjans: això és el que, en art, rep el nom de perfecció. No caldrà indicar que a això ha aplicat tota la seva perícia i tota la seva intel·ligència d'escriptora. Poques obres tenim a la literatura catalana com aquesta, que aparentin tanta espontaneïtat i alhora responguin a un treball literari tan subtil.»

contradiccions

«Doneu-me un bon contradictor i seré capaç de construir les més excelses teories.»

«Les meues contradiccions són les meues esperances.»

conviccions

«No tingueu més conviccions que les decididament imprescindibles.»

«Tota convicció –convicció seriosa– se us convertirà en perjudici per a les conviccions ulteriors. Penseu-hi. Cada convicció que adquiriu és un perjudici més que acumuleu. I ja sabeu què vol dir un perjudici: un vici d'origen. Si sou zelosos de la vostra llibertat intel·lectual, si aspireu a conservar la 'disponibilitat permanent' que n'és el pressupòsit, heu d'esforçar-vos per ser homes d'escasses conviccions. El fanàtic és un convençut: un individu que està convençut de tot, que té moltes conviccions. No crec que el fanatisme siga una perspectiva gaire amable. La prudència, virtut cardinal, aconsella evitar aquestes exasperacions mentals i morals. I al capdavall, per a circular per la vida, no calen massa conviccions. N'hi basten tres o quatre. Només.»

‘Criatura dolcíssima’

Fuster també va conrear la poesia. Com tants altres escriptors, va ser fent versos, que va començar. I versos hi havia a Verbo, la primera revista que va fundar, de jove, dedicada a la poesia, i que va dirigir durant deu anys. Tot i que és una faceta potser més desconeguda, va publicar set llibres de poesia, a més de dedicar-hi uns quants estudis i antologies. Com en tants altres casos, també en aquest, la musicació d’alguns dels seus poemes ha ajudat a difondre’ls. És el cas de [‘Criatura dolcíssima’](#), que va popularitzar Lluís Llach.

cultura

«Només es pot fer cultura a l’hora del cafè: vull dir, després d’haver dinat. Un home mitjanament mort de gana, ¿s’interessaria pel problema de l’*analogia entis*, per les particularitats prosòdiques del Dante, per la teoria dels quanta, ni tan sols pel concepte de plusvàlua?»

«Corregir i augmentar: això és la cultura.»

«Al capdavant, els reductes minoritaris de la ‘cultura’, a la llarga acaben revertint en una eficàcia multitudinària positiva.»

descrèdit de la realitat, El

Publicat el 1955, aquest és el primer assaig de Fuster després d’haver escrit poemes i un llibret editat a Mèxic sobre la poesia catalana fins a la Renaixença. *El descrèdit de la realitat*, «mirades breus als diferents moments de la història de l’art amb el desig d’entendre les relacions entre les tendències de la pintura occidental i la realitat», va causar sensació quan sortí. Més d’un es demanava com podia ser que un autor desconegut que amb prou feines havia posat els peus fora de Sueca tingués tots aquells coneixements d’art .

Ell mateix anotava aquesta observació a l’agenda: «Done per acabat el text d’*El descrèdit de la realitat*. No em satisfà massa, però em sembla relativament potable, dit siga sense vanitat. Veurem si els agrada, als editors; un d’aquests dies l’enviaré a Mallorca. Tant de bo hi hagués una mica de sorteta i pogués publicar-se encara enguany.» Els editors a qui fa referència són Francesc de Borja i Moll, amb la complicitat i col·laboració de Manuel Sanchis Guarner. Fuster va tornar a dubtar de la seva obra pocs mesos més tard: «El meu escrit m’ha semblat prou fluix: supose que, en aquesta impressió, deu influir-hi bastant la materialitat de les proves, que m’inclina a l’escepticisme i a la melangia. Ja m’ha passat això altres vegades; després, quan el llibre ja ha pres la seua forma definitiva, m’ha paregut més decent. Sembla que Moll té interès a llançar ràpidament al mercat aquest *Descrèdit* (que veurem de qui és, si de la realitat o de mi).»

Diccionari per a ociosos

«Que el lector no s'ho prengui malament. Al capdavall, tampoc no serà cap mentida. Perquè quan llegiria, sinó en una estona d'oci? D'altra banda, encara que els escriptors professionals afirmen que la literatura té unes finalitats excelses i transcendents, no hi ha dubte que també en té una altra de vulgar i efectiva: la d'omplir els ocis d'uns hipotètics lectors. Almenys, la mena de literatura que jo cultivo –literatura subalterna, marginal, d'anar per casa– no pot arrogar-se aspiracions de particular petulància. Són 'assaigs': poca cosa.»

escriure

«Només diem –i escrivim– llocs comuns: altrament no ens entendríem.»

«Escriure –fer literatura– és tot això que vostès diuen i, de més a més, una forma de venjança.»

«Escriure és recordar o, en tot cas, inventar records.»

«I morir deu ser deixar d'escriure.»

escèptic

«Jo sóc, des del punt de vista filosòfic, un escèptic; tot i que amb conviccions davant la vida... Potser el meu escepticisme sigui en el fons una convicció. En definitiva, crec que dir escepticisme és equivalent a proclamar un sentit crític davant els problemes en general.»

«L'escepticisme implica una actitud crítica, amb una indubtable preocupació per la problemàtica viva, del moment, que, en conseqüència, porta a desemmascarar els mites i, si és possible, a la destrucció d'aquests. No significa, doncs, el desentendre's de les realitats i dels problemes, ans al contrari.»

Estellés, Vicent Andrés

«La poesia de l'Estellés no és una poesia deprimida o negra. Com que no s'origina en fetitxismes ideològics, sinó en la modèstia de viure, rutinària, cruelment addicta a la biologia més insignificant i més indispensable, no ha de ser ni pessimista ni optimista: 'és' a seques. El sexe, la fam i la mort esdevenen, en aquest context no gens ampul·lós, l'entrellat de la 'vida', i tot hi és al seu lloc, la

merda o el semen, i l'afecte més innocent, i l'alegria, i el difunt que tots serem un dia o altre, i un plat de calent, i una cançó perquè sí, i jugar al truc o escriure versos, ja que 'escriure versos' forma part de la vida. En un pam de món, i en un pam d'idioma –també 'amb un pam de llengua', de cansament o d'insult–, la poesia s'hi agrumolla, i s'alça.»

Joan Fuster, Vicent Andrés Estellés i Manuel Sanchis Guarner: els anomenaven 'la santíssima trinitat'. Tres amics, tres autors compromesos, tres ments privilegiades.

Esriu, Salvador

«Admire molt l'obra de Salvador Esriu, entre altres raons més serioses, perquè ha intercalat una mica de semitisme enmig d'una literatura de tantes pretensions hel·lèniques com la catalana.»

esquerra

«El nacionalisme, al País Valencià, ara és d'esquerra. Havia de ser-ho fatalment, i amb una involució curiosa, que implica, alhora, que ser d'esquerra, una esquerra autèntica, ha de ser nacionalitària.»

«El País Valencià serà d'esquerres o no serà.»

«Potser l'esquerra, d'extrem a extrem dels Països Catalans, no podia ser sinó això. Una bestiesa. La dreta, en canvi, sí que sabia on anar. La dreta, entre nosaltres, sempre ha estat més 'il·lustrada' que l'esquerra. Com és natural, ai! La idea d'una 'tradició nacional', que hauria d'haver estat la base teòrica de l'esquerra, fou assumida per la dreta.»

exili

Fuster no va trigar gaire a entrar en contacte amb escriptors i intel·lectuals exiliats per la guerra de 1936-1939, i aviat va començar a col·laborar amb la premsa de l'exili, bàsicament de Mèxic: a la Nostra Revista i a Pont Blau. Un dels primers articles que va publicar a la Nostra Revista, 'València en la integració de Catalunya', deixava clar el seu parer i punt de vista respecte del país: «Mentre el problema de València no serà considerat pels catalans estrictes com un problema llur, i com un problema rigorosament nacional –des dels punts de mira econòmic, polític i cultural–, el catalanisme no deixarà d'ésser un moviment fracassat en potència.»

existencialisme

«I també caldria dir alguna cosa sobre el pols moral de l'home europeu després dels darrers tràngols. No parlarem del solatge de ressentiment que va acumulant-se pertot. I l'existencialisme –que ha deixat d'ésser aquella mera mena d'hermenèutica de l'angoixa que semblava, chez Heidegger, per convertir-se en un monstruós sibirisme de l'angoixa–, l'existencialisme, flor indefugible de la nostra conjuntura, és prova suficient del grau de dissolució –de desesperament, de consciència de derrota íntima– a què hem arribat.»

fusterians

En una carta a Josep Pla, Fuster diu: «No voldria morir-me sense haver deixat en funcionament i 'en forma' al País Valencià uns quants equips d'intel·lectuals i de no intel·lectuals capaços de remoure –o almenys d'intentar-ho– aquesta societat en perpètua somnolència digestiva...» Aquests equips d'intel·lectuals i de no intel·lectuals van ser i són encara una realitat que ha complert la funció de remoure la societat. La llista de fusterians és interminable i sempre inacabada.

Gramsci, Antonio

«Avui, tot cristo es diu marxista, i ben sovint sense tenir ni puta idea de la maniobra. Hi ha molta gent que s'apunta a un dels molts partits autodenominats marxistes, amb la mateixa innocència amb què la meua mare s'apuntava a la confraria de la mare de Déu del Carme o a la de sant Antoni de Pàdua. I pitjor encara, una quantitat alarmant d'intel·lectuals, en el sentit gramscian de la paraula, que

s'afirmen marxistes, i resulta que no han de ser idealistes, filosòficament parlant, ni han entès això de la dialèctica, i que veuen la lluita de classes com un tebeo històric... No, ser marxista no és fàcil. Jo només sóc marxistoide, marxistòfil o relativament marxista... De tots els vostres 'clàssics', el qui he trobat més convincent i practicable és Antonio Gramsci. L'afició a Gramsci em ve de Raimon, que me'l va descobrir. Gramsci és una mina...»

hereu i marmessors

Fuster va deixar el seu patrimoni en mans d'un únic hereu, Josep Palàcios. Amic des de petits, deixeble fidel de tota la vida, veí sempre present, Palàcios apareix a gairebé totes les trobades, tertúlies i reunions a prop de Fuster. Palàcios va ocupar-se de les traduccions al castellà d'algunes obres del seu amic. El dia que Josep Pla es va plantar a la casa de Fuster sense avisar, va trobar els dos companys escoltant Vivaldi, mentre a fora queia una pluja inclement.

A banda de l'hereu Palàcios, Fuster va posar el seu llegat en mans de tres marmessors: Max Cahner, Joaquim Maluquer i Eliseu Climent. Per a la missió de fer complir i d'executar les seves darreres voluntats, Fuster va designar tres homes d'acció i molta obra. Cahner i Maluquer havien estat els seus amfitrions a Barcelona i impulsors primerencs de la seva tasca intel·lectual i literària. Climent era un dels deixebles més enfeinats de la generació que Fuster apadrinava i convidava a crear estructures i país.

humanisme

«La seva concepció de l'home i dels vincles socials és desmentida o defraudada pels fets de cada dia. Els 'humanistes' no la desemparen ni la rectifiquen, però. Hi tenen fe, encara. Pensen que hi ha un mòdul de 'dignitat humana', una axiologia i un desideràtum de confort intel·lectual –els seus–, que haurien de ser preservats, costi el que costi, enmig de la convulsió de 'formes de vida' a què assistim. I pensen que caldria preservar-los per damunt de tot, perquè hi veuen la definitiva encarnació d'un 'ideal' també definitiu.»

«La 'moral' que avui es desintegra –la cultura moribunda en què vivim– no pot oblidar ni ocultar-se la seva condició de 'mortal'. La coneguda frase de Paul Valéry seria, ací, una citació escaient. Tanmateix, ens mostrem refractaris –i els 'humanistes' professionals més que ningú– a reconèixer-nos 'civilització' transitòria i perible. O, tot i ser testimonis de la seva agonia, voldríem evitar-la. Solament que el 'progrés' hi alça un obstacle invencible: o millor encara, milita en contra. Entre 'progrés' i 'moral' acarats en una disjuntiva tan pelada, els 'humanismes' –els 'humanistes'– no saben què fer-hi. Simulen ignorar la necessitat d'una tria.»

ironia

Un dels trets distintiu de l'expressió fusteriana. Però, més que no pas fer-ne reflexió i teoria, Fuster

n'era un practicant freqüent. Combinava la ironia amb una certa mala jeia. Era tan reconeguda, la seva capacitat irònica, que el 2016 es va fer una jornada a Sueca, organitzada conjuntament per l'ajuntament i la Càtedra Joan Fuster de la Universitat de València, dedicada precisament a això: *Joan Fuster i la ironia*. En va sortir un llibre amb el mateix nom que reuneix l'aportació dels cinc participants. Segons aquesta obra, en el conjunt de l'extensa producció de Fuster, la ironia «esdevé un element important en la seua actitud personal, un instrument per a la crítica social i una estratègia per a cridar l'atenció i captivar els lectors».

Dos aforismes de Fuster que hi fan referència:

«Contra el bé i contra el mal –contra les pretensions de l'un i de l'altre– només tenim una defensa: la ironia.»

«La ironia necessita còmplices.»

Literatura catalana contemporània

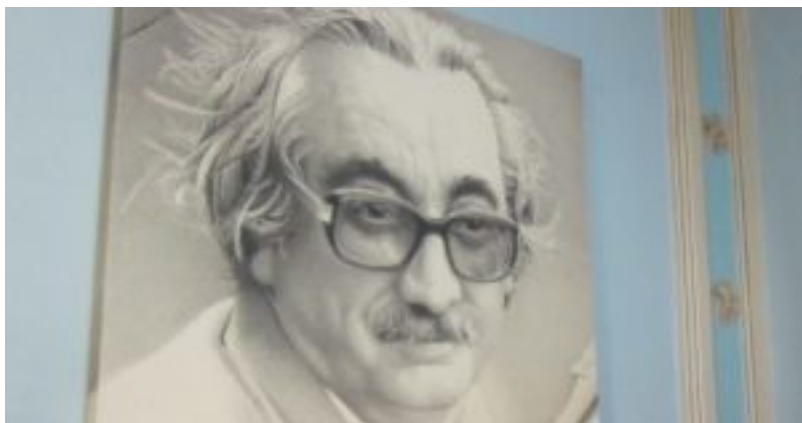
En l'extensa bibliografia de Fuster, també hi ha lloc i temps per a aquest repàs de la història de les lletres de casa nostra i les figures més destacades, sense eludir el context social, polític i lingüístic de cada moment. Una obra d'encàrrec, dels possibles errors de la qual s'excusava al pròleg, sempre modest i 'sensible al ridícul'. De la solapa de la sisena edició: «La curiositat universal de Joan Fuster, la plenitud de la seva consciència catalana, la seva personalíssima acuitat, el seu humanisme fan d'aquesta història de la literatura catalana contemporània un document especialment clarificador d'una etapa de la nostra cultura que només disposava de treballs parcials o monogràfics.»

Ilegir

«Llegir no és fugir. Encara que hi hagi molts que no cerquin en la lectura sinó el succedani honorable d'un estupefaent, llegir és tot el contrari d'embragar-se o d'ensopir-se. Es llegeix per comprendre's un mateix, per comprendre els altres, per comprendre el nostre temps. I fins i tot per comprendre el passat, el qual, en última instància, és també passat 'nostre', passat d'avui'. Acudim a l'obra literària a la recerca de noves o millors dades, d'opinions, de coratge, respecte al món que ens envolta, respecte al món de què som part. I el que no sigui això, serà perdre el temps; és a dir, perdre el nostre temps.»

Fuster va deixar, en morir, una biblioteca amb vint-i-cinc mil llibres. «Els llibres no supleixen la vida, però la vida tampoc no supleix els llibres.»

«Sóc un gran treballador i, com que l'afirmació és una veritat literal, no vull que me la neguin, i l'única cosa que lamento és que la necessitat de guanyar-se la vida a força d'escriure em deixi ara tan poc temps per a llegir. Llegir és l'única cosa que m'ha divertit sempre.»

Historiador de la llengua, saben com sabia quina importància tenia en el vincle entre els territoris dels Països Catalans, va escriure'n un bon nombre d'articles i en parlava quan li ho demanaven en les entrevistes.

«Estic convençut que l'ensenyament del català a l'escola és important i donarà fruits. Primer, cal aprendre que el català és una llengua normal i hem de perdre-li la por. Per aquí es comença. Però vull dir que sóc escèptic també amb això. Crec que tots els estats intenten alfabetitzar per a desalfabetitzar tan ràpidament com puguin, amb l'objectiu que la gent abandoni aviat el costum de llegir. I hi ha un altre perill, que ja passa a Barcelona: els nens poden acabar sabent escriure i llegir perfectament el català, però parlant en castellà al carrer, als seus llocs de reunió.»

«És obvi que, actualment, una llengua no pot sobreviure sense la pròtesi de l'oficialitat i del gran negoci.»

«S'escriu en la llengua que es posseeix: el fragment de la llengua que es posseeix. I escriure és pensar, sentir, calcular.»

També es va preocupar pel model de llengua literària, i ell mateix va seguir diversos corrents en el curs dels anys: durant temps, va optar per un model unitarista i escrivia en 'barceloní'. Més tard, es va decantar per un model policèntric i per les formes dialectals clàssiques. Però no se sentia còmode ni amb l'un model ni amb l'altre, i va acabar assumint una mena d'eclecticisme, sovint geogràfic: segons on es publicaven els seus textos o a qui s'adreçava, seguia un model o un altre.

Marc, Ausiàs

«Fatigós i fort, aspre i subtil, és el llenguatge –l'estil– d'Ausiàs March, i no podia ser altrament», va deixar escrit sobre el gran poeta del Segle d'Or en l'antologia que va dedicar-li. També li va escriure un poema, 'Homenatge a Ausiàs March' (podeu [escoltar-lo](#) recitat per Ovidi Montllor), del llibre *Terra en la boca*, que comença així:

«Home torbat, cor d'entranyes matèries,
introduït en el dol i en la faula,
curs de dissenys, acoblat a l'argila,
foc sobre foc, dolorós, boca eterna!»

marxisme

«Jo no seria mai capaç de sentir-me marxista cent per cent. Però hi ha moltes coses del pensament marxista, tan clares i tan útils, sigui com a instrument de comprensió del món i de la societat, i també com a instrument d'acció política, que no diré que les hagi fetes meves d'una manera gaire ferma, però sí que les he assumides bastant. En definitiva, jo crec que sóc un liberal.»

«El senyor Marx escrivia a la llum d'un gresol. Per tant, des d'aleshores, han passat moltes coses al món. [...] Aquest marxisme dels llibres del senyor Marx ha quedat a les mans d'una mena d'escolàstica que l'ha mantingut com a dogma. D'altra banda, segurament hi deu haver hagut un cert marxisme independent d'aquesta diguem-ne ortodòxia que podia i hauria d'haver-se entès més. Però aquest marxisme heterodox no tenia els canals de difusió que eren la militància i la propaganda dels partits comunistes. [...] Hi ha una altra cosa, que és plenament marxista, precisament: no es pot separar la teoria de la praxi. I el fet és que ja no existeix proletariat. No és que no hi haja proletaris –que n'hi ha, per descomptat, com també hi ha burgesos, o capitalistes, millor dit. Però les classes diguem-ne treballadores ja no tenen el sentit reivindicatiu que se'ls suposava. [...] El *Manifest* és un llibret molt il·lustratiu. Convé que la gent se'l mire i que, després, adopte l'actitud que vulga.»

Montaigne, Michel de

«Els meus amics coneixen la devoció que professo a Michel de Montaigne, tan sols compartida –en el meu afrancesament fatal– pel meu afecte a Rabelais i les admiracions esporàdiques pels ‘moralistes’ i els ‘llibertins’.» «Montaigne és un autor que sempre m’ha encantat i del qual, de tant en tant, encara òbric els *Essais* i en llegesc alguna cosa. Hi trobes un espectacle intel·lectual molt interessant.»

Joan Garí explica una metàfora prou bonica: quan es va morir Joan Fuster, a la tauleta de nit van trobar-hi els llibres de Montaigne: la seva última lectura.

nacionalisme

«Ben mirat, pocs pobles d’Europa estaven en condicions d’esdevenir nacionalistes com ho estava el nostre, abans que el ‘nacionalisme’ sorgís com una doctrina i una decisió a principis del Vuit-cents. En aquest punt, ens avancem a tothom.»

«Tot ‘nacionalisme’ és això: lamentació i reivindicació.»

«Som molts els homes del món –i, ai!, a la mateixa Europa i tot– que ens sentim nacionalistes perquè els altres no ens permeten deixar de ser-ho...»

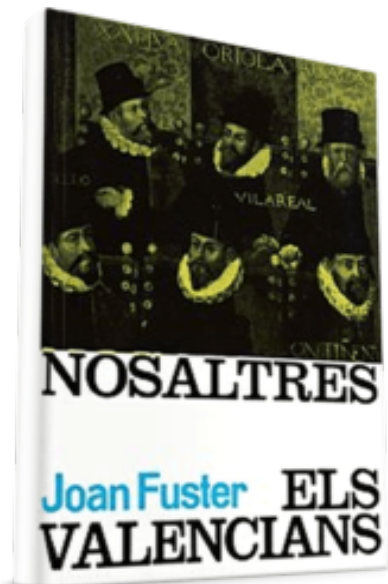
«En el fons de tot ‘patriotisme’, sigui de la ‘pàtria’ que sigui, hi ha una suspicàcia vigilant, erigida enfront de les ‘pàtries’ veïnes: no hi hauria ‘patriotes’ si no haguessin d’encarar-se amb uns ‘patriotes’ rivals. Però potser l’ús que fem del mot ‘nacionalisme’ ens permet de pensar que és una forma de ‘patriotisme’ una mica especial: un ‘patriotisme’ vexat i, per això mateix, més agressiu.»

«En realitat, un nacionalisme només es crispa i s’arboria enfront d’un altre nacionalisme, que l’amenaça. O millor: una nació només té necessitat –de vegades necessitat biològica, d’instint de conservació– d’exaltar-se en nacionalisme, quan es veu en perill davant les ambicions d’una altra nació.»

«Tot ‘nacionalisme’ és ‘nacionalitis’: una inflamació de ser allò que un és, en determinades reclamacions.»

«Cada ‘nacionalisme’ en segrega més: més ‘nacionalismes’ eriçats de rèplica...»

«Tot funcionaria millor si ells –‘ells’– renunciassen a ser ‘nacionalistes’, i no ens obligassen a ser ‘nacionalistes’ als altres... Una il·lusió passatgera, ai!...»

Nosaltres, els valencians

«El *Nosaltres* el vaig fer en mes i mig o dos. Allò va ser una d'aquelles coses del Max [Cahner]. Max és un personatge impertinent que sempre m'estava burxant: 'Has d'escriure un llibre, has d'escriure un llibre, has...' 'Te l'escriuré, però deixa'm tranquil.' Em vaig posar a la màquina, i vaig anar posant en solfa totes les coses sobre les quals havia reflexionat els darrers anys.»

Un dels estudiosos de l'obra de Fuster, Jaume Pérez Montaner, ha dit que la significació de *Nosaltres, els valencians* ha estat tan remarcable que es pot parlar d'un abans i un després d'aquesta obra en qualsevol referència a la cultura i la consciència nacional del País Valencià.

Fuster va parlar-ne així al pròleg de la segona edició, tan sols dos anys després de la primera: «Aquest llibre s'ha venut bé, fonamentalment, perquè el nostre públic –valencià i no valencià– el necessitava. Necessitàvem, necessitem llibres, escrits per algú o altre, tant se val, on d'una vegada i sense ambages, quedin replantejats uns quants dels problemes bàsics que ens afecten en el nostre destí de col·lectivitat diferenciada. Ens urgeixen molts exàmens de consciència –de consciència nacional–: un d'ells, concretament, des de l'angle valencià, era el més urgent i urgidor de tots. Almenys, jo, com a valencià, ho creia així. La curiositat suscitada pel meu paper demostra que no era jo l'únic a pensar-ho.»

Països Catalans

El terme 'Països Catalans' apareix documentat per primera vegada el 1876 a l'obra *Historia del Derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia. Código de las Costumbres de Tortosa, I* de l'historiador Benvingut Oliver i Esteller, nascut a Catarroja. També el fa servir Josep Narcís Roca i Farreras l'any 1886 en un article a la revista *L'Arc de Sant Martí*. Però és Joan Fuster qui el popularitza uns quants decennis més tard als assaigs *Nosaltres, els valencians* i *Qüestió de noms*, publicats ambdós el 1962.

A *Qüestió de noms* diu: «La història i les estructures socioeconòmiques ens han marcat, fins avui, amb un 'caràcter' local lleugerament distint. La 'unitat' que som abraça i tolera una pluralitat perceptible. És lògic que el nom que pretenem imposar?nos reflecteixi aquesta pluralitat alhora que afirmi i afermi la nostra unitat. Per això Països Catalans és el terme més oportú que hi podríem trobar. Estic persuadit que no sols és el més oportú: crec que és l'únic que, en les nostres circumstàncies actuals, pot servir?nos.»

Pla, Josep

«Vaig obrir la porta i em vaig trobar amb un senyor d'uns seixanta anys, ben conservat, amb boina i

gavardina, que, sota la pluja, em mirava encuriosit. Jo no el coneixia personalment, però el vaig reconèixer de seguida, és clar. Passada la primera sorpresa, i després de les salutacions de rigor, em va apressar: 'Anem a dinar, anem a dinar, senyor Fuster.' 'Anem, però deixa que avise els pares.' També hi era Palàcios. Fetes les presentacions, marxàrem a dinar en un bar del cantó d'aquest mateix carrer on servien menjars...»

«Vam ser amics durant molts anys. Ens vèiem sovint perquè o bé ell venia cap ací, a Sueca o a València, o bé jo anava a Barcelona o fins i tot al mas de Llofriu, on m'instal·lava un parell de dies. Més d'un parell de dies, no, perquè ja se sap: hoste i peix menut, al tercer dia put.»

«Era un home als antípodes del meu pensament ideològic i, per tant, sempre teníem tema de què discutir. Ell em deia que jo era un comunistoide, però és que ell era excessivament conservador.»

plaça de Bous

«Venim a Castelló, el 1982, a ratificar el sentit unitari, d'irreductible catalanitat, que inspirà les Normes. Venim a Castelló a proclamar en veu ben alta que, contra les maniobres hostils al nostre idioma que hi ha en marxa, el poble valencià conscient alçarà la resistència més decisiva i més clara. [...] Ací, ha de quedar clar que el valencià, el català que parlem al País Valencià, és encara una llengua postergada, o pitjor, perseguida. Ens la volen acorralar al reducte folklòric. I no. Ací hem acudit a manifestar-nos per la unitat de la llengua.»

El discurs de Joan Fuster a la plaça de Bous de Castelló, el 25 d'abril de 1982, encara ressona. Un discurs que acabava amb unes paraules que han esdevingut lema: «O ens recobrem en la nostra unitat o serem destruïts com a poble. O ara o mai!»

L'acte commemorava els cinquanta anys de les Normes de Castelló, amb què se certificava la unitat de la llengua i l'adopció de la normativa de Pompeu Fabra i el IEC. Però també va esdevenir un homenatge a Joan Fuster, que pocs mesos abans havia sofert l'atemptat amb bomba a la porta de casa.

Raimon

«A tots ens semblà que també descobríem una clara energia possible, vinguda del fons de la terra o d'un oblidat racó del temps. Raimon cantava perquè sí, i no ho sabia. Nosaltres, en canvi, sorpresos, hi trobàvem l'idioma que es rejoyenia, més familiar que mai, vibrat en inflexions noves i elàstiques. No estàvem acostumats a escoltar aquesta mena de cançons en la llengua de cada dia.» Ho escrivia Fuster el 1983 en el primer disc de Raimon. D'aquella actuació a Casa Pedro, a València, en nasqué una amistat que durà tota la vida. Tot just el 1964, Fuster publicava el llibre *Raimon*, sobre el fenomen xativí que ja despuntava. «Serà Raimon fins que quedarà afònic, i el sobreviuran els discos.»

Riba, Carles

«El dia que va morir Riba vam perdre el respecte a la literatura d'aquest país; tothom va poder començar a dir tonteries. Mentre Riba vivia, la gent es cuidava molt de dir-ne, perquè podien arribar a les seues orelles. Tots li teníem un gran respecte. Era un home que ho sabia tot. Era allò que en diuen un humanista.»

Roig, Montserrat

Fuster va beneir la ploma de Roig amb el pròleg que li va escriure a la primera obra, el recull de relats *Molta roba i poc sabó... i tan neta que la volen*. «La 'personalitat literària' de Montserrat Roig, ara com ara, ve emmarcada per aquestes proclivitats. Feminista? Posem-hi: dona. Catalanista? Diguem-ne: catalana. Marxista? Com la majoria dels marxistes del país: aproximativament. I sumant-ho tot, el 'fenomen Montserrat Roig', arrelat en una vocació i en una decisió admirables, té un perfil

insòlit. O no tan insòlit, i és igual. Ella fa la seva feina, escriu, i nosaltres la llegim. Montserrat Roig està condemnada a ser, fins que es jubili o es mori, una 'escriptora'.»

Russell, Bertrand

«Un autor que m'ha interessat tota la vida. Bertrand Russell no és un escriptor, sinó un desinfectant. Qualsevol llibre seu que ha caigut a les meues mans, de seguida l'he llegit. M'he quedat, és clar, a la frontera de la seua filosofia, que és més difícil de deglutir.»

Foto ©Prats i Camps

Sueca

Carrer de Sant Josep, número 10. Una finca de tres plantes i façana neogòtica heretada per la família. Fuster hi va viure tota la vida, des d'infant fins a la mort. Si mai va pensar a anar-se'n, ho va descartar; no únicament per raons econòmiques, sinó també perquè hi tenia els pares grans i malalts i tot un món particular, en aquella casa. «El que passa de les portes de casa cap a fora, m'ha influït tant com jo he volgut que m'influís. És clar, jo visc ací i ací tinc els amics, i faig la vida de qualsevol veí del poble. Però quan tanque la porta, aquesta casa és el meu món.»

Els últims anys, explicava així la rutina a Sueca: «Faig una vida bastant retirada. Em llevo tard, i vaig a dormir també tard, molt tard. Pràcticament, no surto de casa: una escapada a correus, o a prendre un cafè, o a comprar tabac: això és tot. Em passo les hores llegint i escrivint. De tant en tant, uns amics o altres, del poble o forasters, vénen a visitar-me, i parlem de coses. Algun vespre, si em trobo massa fatigat, vaig al cinema o poso discos a la gramola... Músics italians del XVII i del XVIII, que tenen una virtut sedativa extraordinària. Les tardes del dilluns pujo a València, i aprofito l'ocasió per a agregar-me una estona a una vella i innocent tertúlia... Un programa gris i monòton, oi?»

tertúlies

Fuster fou un gran afeccionat a la tertúlia. En feia a qualsevol lloc on s'estava. A casa, a València el dilluns, a Barcelona quan hi anava de visita... Home de cultura fonda i de verb esmolat, tenia l'habilitat de captar l'atenció dels seus companys tot prenent el cafè o la copa i fumant cigarretes. Els pelegrinatges de deixebles assedegats de mestre eren habituals, a casa seva. Però ell va participar durant anys en algunes tertúlies més organitzades i estables amb figures com ara Vicent Ventura, Josep Espasa, Miquel Tarradell, Ernest Martínez Ferrando, Josep Iborra, Josep Lluís Bausset i Josep Garcia Richart, entre més. Segons Garcia Richart, últim supervivent de la mítica reunió i finat aviat farà dos anys, l'itinerari de la tertúlia de Fuster va ser: l'Hogar Juvenil, el Café Noel –ja desaparegut–, la casa de Vicent Ventura –primer, al carrer de Tres Forques, i després, a l'avinguda de Suècia– i la casa de Fuster a Sueca. Unes tertúlies que «es van fer sempre el dilluns

fins que es va establir de fer-les a Sueca, que es van traslladar al dissabte.»

transició

Potser l'entrada hauria de ser: 'transició, el desencís de'. Joan Fuster va ser un dels desencantats i decebuts amb l'anomenada transició democràtica espanyola. Va ser durament crític amb els moviments polítics d'aquell moment i amb la resposta de la gent. «Tots són uns i els mateixos.» «La constitució i l'estatut, com a textos pornogràfics, en conec de millors.» «Ens enganyàvem a nosaltres mateixos.» Quan, dècades més tard, el periodista Toni Mollà li va demanar per aquella contundència que Fuster no semblava recordar, va respondre: «Tot això va lligat al moment i l'autoengany que va representar viure, en directe i en persona, això que tu dius la transició política. Estàvem massa obsessionats amb el que passava a determinat nivell i no miràvem que la gent —que les masses— continuaven, efectivament, sense interessar-se per res, com sempre.»

Unamuno, Miguel de

«Miguel de Unamuno és un autor que sempre he llegit perquè parlava d'una sèrie de qüestions que et fan pensar i et fan prendre posicions: a favor o en contra. Li vaig dedicar algun paper i tot. Jo he estat pràcticament sempre en contra de tot el que deia Unamuno, però m'he llegit tot el que ha produït i ha caigut en les meues mans.» Aquest 'paper' que diu que li va dedicar és el llibre *Contra Unamuno i tots els altres*: refutacions iròniques i impertinents a Unamuno i tots els qui hi compartien l'ideari del nacionalisme espanyol.

València i la universitat

Joan Fuster va hostatjar-se a València mentre estudiava dret a la universitat. S'estava en una pensió del carrer de la Mar, on va conèixer Josep Lluís Bausset —que va anomenar-la pensió 'clorofil·la' perquè sembla que només hi havia verdures i la carn, més aviat, hi escassejava. D'aquella estada va néixer una amistat entre tots dos homes que durà tota la vida. Van ser uns anys, els d'universitari, de descobrir la ciutat i també de provatures i descobriments literaris. De fer coneixences i establir relacions de les que duren i influeixen. Acabats els estudis, va exercir la professió durant uns quants anys, però de seguida ho va deixar estar per a posar-se a escriure. Tot i que va tornar-se a instal·lar a Sueca, va adoptar la rutina d'anar a València cada dilluns: hi passava el dia fent encàrrecs, veient-se amb gent, assistint a tertúlies. També, ben sovint, atenia estudiants universitaris que aprofitaven la seva estada a València per anar-lo a veure i parlar-hi. Dècades més tard, va reprendre la relació amb el món acadèmic. El 1981, la Universitat va dedicar-li un acte d'homenatge, en el qual Fuster va dir: «No puc oblidar que sóc 'fill' de la Universitat de València, que en les velles aules de l'*Alma Mater Valentina* vaig fer els meus estudis més ben o més mal aprofitats, que les parets d'aquest edifici han estat testimoni de les meues primeres experiències vàlides.» El 1983 va incorporar-se a la UV com a professor no numerari; i el 1986 va ocupar-hi la càtedra d'història social de la llengua catalana. L'any següent va jubilar-se com a professor emèrit. El 23 de novembre de 1992, el dia que hauria fet setanta anys, la UV va celebrar una cerimònia pòstuma en la qual va lliurar la Medalla d'Or de la Universitat a Joan Fuster; un acte en memòria de l'escriptor que avui es pot trobar en forma de [llibre](#).

Ventura, Vicent

Un altre dels grans amics de Fuster, amb qui compartia tertúlies i pensaments polítics. Periodista i referent polític, fundador del PSPV i UPV, valencianista i incansable lluitador per la democràcia. Fuster li tenia gran estima i va comptar amb ell per al pròleg de *Notes d'un desficiós*. Anys abans, en una carta a Josep Pla, Fuster en deia: «Vicent Ventura és un home intel·ligent, periodista hàbil i espavilat, que té una gran clientela de lectors. Actualment treballa també per a una poderosa societat mercantil, d'exportadors de taronja precisament, cosa que el situa en condicions per a parlar dels problemes econòmics amb coneixent de causa. Ventura podria polaritzar un altre sector social decisiu: les classes mitjanes, el poble.»

Vicens Vives, Jaume

L'historiador gironí va influir de manera determinant en el pensament de Fuster, i també en la seva obra. Diuen que, sense *Notícia de Catalunya* (que en un primer moment havia de titular-se *Nosaltres, els catalans*), Fuster no hauria escrit *Nosaltres, els valencians*. El suecà va participar en un número especial de Serra d'Or d'homenatge a Vicens Vives, el 1960. En aquell article, reclamava la catalanitat dels valencians, en referència a un dels últims articles de Vicens Vives, 'Presència valenciana'.

whisky

«Bec amb una certa, o incerta, discreció, segons les llunes. I fumo molt: fumar i beure són formes de companyia per a un solitari.»